

УДК 378.015.62

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

© Лунячек В.Е.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора

Лунячек Вадим Едуардович: ORCID 0000-0002-4412-7068 vel2003@ukr.net; доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

У роботі розглядаються проблеми професійної підготовки фахівців в умовах магістратури, які можуть бути вирішені шляхом прийняття певних управлінських рішень без суттєвого залучення додаткових ресурсів. Мова йде про створення і функціонування структур у вищих навчальних закладах, які повинні працювати на поліпшення якості вищої освіти, підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів щодо запровадження компетентнісного підходу в умовах магістратури, забезпечення академічної доброчесності через реалізацію процесного підходу на всіх етапах навчання тощо.

Окрема увага приділена проблемі узгодження навчальних планів бакалаврату, магістратури й аспірантури з метою уникнення дублювання навчального матеріалу. Розглядаються питання залучення студентів магістратури до наукової роботи з орієнтацією на подальше навчання в аспірантурі. Пропонується започаткування практики грантів і пільгових кредитів із боку роботодавців для студентів контрактної форми навчання та інших засобів мотивації та стимулювання.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, магістратура, професійна підготовка управлінське рішення, якість освіти.

Лунячек В.Э. «Проблемы управления профессиональной подготовкой специалистов в условиях магистратуры»

В работе рассматриваются проблемы профессиональной подготовки специалистов в условиях магистратуры, которые могут быть решены путем принятия определенных управленческих решений без существенного привлечения дополнительных ресурсов. Речь идет о создании и функционировании структур в высших учебных заведениях, которые должны работать на улучшение качества высшего образования, повышение квалификации научно-педагогических кадров по реализации компетентностного подхода в условиях магистратуры, обеспечения академической добродетели через реализацию процессного подхода на всех этапах обучения.

Отдельное внимание уделено проблеме согласования учебных планов бакалаврата, магистратуры и аспирантуры с целью избежания дублирования учебного материала. Рассматриваются вопросы привлечения студентов магистратуры к научной работы с ориентацией на дальнейшее обучение в аспирантуре. Предлагается начала практики грантов и льготных кредитов со стороны работодателей для студентов контрактной формы обучения и других средств мотивации и стимулирования. Ключевые слова: высшее учебное заведение, магистратура, профессиональная подготовка, управленческое решение, качество образования.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, магистратура, профессиональная подготовка, управленческое решение, качество образования.

Lunyachek V. “Management issues of professionals’ background within the framework of the MA courses”

The paper provides insight into the issue of professional training in terms of Master’s degree program, which can be solved by the adoption of certain management decisions without significant additional resources. It is referred to creation and functioning of structures within institutions in higher education, which should work to improve quality of higher education, as well as qualification of the teaching staff to implement the competence approach in terms of Master’s degree program, ensuring academic integrity by implementing a process approach at all stages of education, etc.

Special attention is paid to the problem of harmonization of curricula of bachelor's, master's and PhD programs to avoid duplication of learning material. Discusses the involvement of students to scientific work with a focus on further education in graduate school. Proposed start practice grants and preferential loans from employers for students of contract form of training and other means of motivation and stimulation.

Keywords: institution of higher education, Master’s degree program, professional training, management decision, quality of education.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Процес перетворень, що відбувається в системі вищої освіти України, виніс на порядок денний низку актуальних питань, які стосуються реалізації компетентнісної парадигми, оновлення навчальних планів і програм, відповідного змістовного наповнення навчальних дисциплін як інваріантної, так і варіативної їхньої складової, технологічного забезпечення процесу викладання, забезпечення академічної доброчесності в процесі навчання тощо. Разом із тим, бажаний результат, з позицій системного підходу, може бути досягнутий у разі наявності ефективної системи управління зазначеними процесами, особливо в умовах модернізації навчання в магістратурі.

Аналіз досліджень та публікацій.

Шлях, пройдений вищими навчальними закладами України щодо поліпшення навчання на другому рівні вищої освіти з моменту підписання у 2005 р. Болонських домовленостей, є досить складним і неоднозначним, що знайшло своє відображення в низці наукових джерел.

Зокрема, проблеми поліпшення навчання в умовах магістратури розглядали В. Базилевич, В. Берека, О. Глузман, М. Гриньова, О. Гура, І. Гусева, В. Кремень, В. Моторіна, В. Павлова, В. Сенашенко та інші. Увага цих дослідників зосереджена переважно на технологіях запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес магістратури, індивідуалізації навчання тощо. Значно менше уваги приділяється створенню систем забезпечення якості освіти і питанням управління професійною підготовкою в умовах магістратури. Це роботи І. Грязнова, Є. Дмитрієва, О. Касьянкової, Д. Козлова, А. Коноплі, А. Москаленка, Т. Олейнікова, Н. Селезньова тощо. Цікавою і корисною для практиків є робота В. Гадалової щодо створення системи менеджменту якості в умовах університету [1]. Важливою складовою цього процесу є вимірювання результатів навчання в магістратурі, їх оцінювання і використання для подальшого прийняття виважених управлінських рішень. Здебільшого наукові пошуки на цю тему базуються на класичних роботах В. Аванесова, І. Булах, В. Міхеєва та ін. Привертає увагу робота Є. Дмитрієва щодо методів та інструментів управління якістю в закладах освіти [2].

Разом із тим у більшості робіт розглядаються проблеми управління формуванням знанневою складовою формування компетентності або формування окремих умінь, залишається поза увагою питання професійної комунікації і відповідальності за результати професійної діяльності. Із робіт останнього часу в цьому контексті слід виділити монографію О. Попової та інших дослідників, присвячену формуванню вмій ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю, де управління процесом формування професійної комунікації розглядається як складова інтегральної компетентності випускника ВНЗ. Автори наголошують на необхідності знання особливостей спілкування з різними

діловими партнерами, що сприяє накопиченню інформації, пізнанню партнерами в процесі комунікації один одного й установлення на цій основі взаєморозуміння, регуляції поведінки суб'єктів і їхньої спеціальної діяльності тощо [6].

Проблеми відповідальності фахівця як складова його компетентності розглядає О.Резван, аналізуючи процес формування професійно-рефлексійної позиції особистості. Зокрема вона підкреслює, що «...активність професійної позиції особистості залежить від сформованості в неї якості відповідальності, що визначає ставлення до функціональних обов'язків». Автор пропонує певні управлінські вирішення цієї проблеми [8].

Загальні питання управління сферою вищої освіти висвітлені сьогодні в четвертому розділі Закону України «Про вищу освіту». Однак цей розділ присвячено переважно розподілу повноважень між різними рівнями управління і засновниками ВНЗ [7].

Аналіз наукових джерел і статистичних матеріалів свідчить про наявність низки проблем щодо забезпечення якісного навчального процесу в умовах магістратури. Разом із тим частина проблем виникає тому, що управлінські рішення щодо цієї складової вищої освіти приймаються або недостатньо професійно, або фрагментарно. Крім того, є очевидним, що деякі проблеми можна вирішити шляхом поліпшення ефективності управління на другому рівні вищої освіти без залучення значних додаткових ресурсів.

Таким чином, ми наголошуємо на необхідності подальшої розробки питань управління професійною підготовкою в магістратурі переважно на рівні ВНЗ.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є розгляд окремих напрямів модернізації управлінської складової навчального процесу в магістратурі, які не потребують значних додаткових ресурсів для поліпшення якості освіти на другому рівні вищої освіти.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні, згідно зі ст.16 Закону України «Про вищу освіту», система забезпечення якості вищої освіти складається із системи внутрішнього забезпечення якості освіти у ВНЗ; системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти; системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. [7].

Виходячи з мети цієї роботи, зосередимо увагу на першій складовій - забезпечення якості освіти у ВНЗ – внутрішній системі забезпечення якості освітньої діяльності у ВНЗ (п.2, ст.16). Створення ефективної внутрішньої системи забезпечення якості можливе лише за умови створення ефективної системи управління як навчальним процесом, так і закладом у цілому. Розглянемо деякі аспекти цієї проблеми.

Перш за все, слід наголосити, що у відповідних положеннях Закону України «Про вищу освіту» акцент зроблено на певних процедурах і заходах, зокрема створенні системи моніторингу якості освіти у ВНЗ. У переважній більшості ВНЗ на виконання зазначених положень закону такі процедури створені і затверджені рішенням вчених рад. Разом із тим, як показує аналіз, переважна більшість таких систем базується на досвіді традиційного внутрішньовузівського контролю, який здійснювався в минулі роки і до прийняття Закону України «Про вищу освіту» в 2014 р. В чому проблема цих систем і чому вони потребують модернізації?

Розробка внутрішньої системи моніторингу якості освіти у ВНЗ повинна виходити з положень компетентнісної моделі фахівця за певною спеціальністю. Для цього потрібно організувати безпосередню роботу щодо розробки відповідних компетентнісних моделей випускаючими кафедрами. Провести у відповідність до них навчальні плани і програми підготовки фахівців, зміст навчальних дисциплін тощо. За останні роки в цьому напрямі відбулися певні зміни, але реальна ситуація є такою, що в межах однієї спеціальності відбувається суттєве дублювання навчального матеріалу. Він має переважно знаннєвий характер і не націлений на формування компетентностей, про що ми неодноразово вказували в попередніх роботах [4].

Чому так відбувається? Управління цим процесом обмежується постановкою задач без моніторингового супроводу цієї діяльності до отримання задовільного результату. Відсутні чітко розроблені фактори, критерії і показники, які б дозволяли проводити вимірювання, оцінювати результати і приймати адекватні управлінські рішення. Тобто ми маємо збій у системі управління на самому початку реалізації компетентнісної парадигми у ВНЗ. Це є суттєвим недопрацюванням кафедр і відповідних методичних комісій і, зрештою, вищого керівництва ВНЗ.

Крім того особи, що задіяні в процесі розробки компетентнісних моделей, потребують проходження навчання за відповідною програмою підвищення кваліфікації для отримання певного уніфікованого результату. Як показують проведені нами дослідження, більшість із них має досить приблизне уявлення щодо основних положень компетентнісного підходу [4]. Навчальний процес в таких групах бажано будувати з використанням інтерактивних технологій навчання з використанням таких методів, як «мозковий штурм» тощо із залученням викладачів, які мають науковий ступінь із педагогіки і бажано виконували свої кандидатські і докторські дослідження за темами, пов'язаними з реалізацією компетентнісної парадигми в навчанні. Вирішення цього питання не потребує суттєвих додаткових ресурсів (як і багато інших питань такого типу) і може бути розв'язане тільки шляхом прийняття відповідного управлінського рішення.

Будь-яка науково-обґрунтована моніторингова процедура передбачає наявність не тільки попереднього завдання на моніторинг (чим в більшості випадків і обмежуються), а й ґрунтовно розробленого технічного створення відповідного інструментарію, формування вибірки, проведення досліджень, обробку їх результатів, валідизацію і підготовку підсумкових документів для прийняття відповідних управлінських рішень. Детально ці процеси висвітлені О.Майоровим [5]. У сьогоднішніх умовах складно навести приклади наявності у ВНЗ повного моніторингового циклу, який би був щільно пов'язаний із сформованою компетентнісною моделлю випускника магістратури. З нашої точки зору, всі подальші кроки не можуть відбуватися без вирішення цього питання, бо вони хибно орієнтують викладачів щодо їхньої подальшої роботи.

На наступному етапі необхідно відпрацювати навчально-методичні комплекси дисциплін таким чином, щоб результатом їх використання була сформованість певних загальних і спеціальних компетентностей у межах відповідної компетентнісної моделі. При їх створенні, знов таки, переважає направленість діяльності на формування знань і вмінь без урахування інших структурних компонентів компетентності, якими, згідно з Національною рамкою кваліфікацій України, є також професійна комунікація, автономність у прийнятті рішень, відповідальність тощо. Тобто те, що в науковій літературі визначається, як інші особисті якості. На наукові роботи, що піднімають зазначені питання, ми звертали увагу вище [6; 8].

Окремо слід сказати про практичну складову НМКД, яка є сьогодні частково формальною і не направленою на вирішення компетентнісних задач. Реалії ринку праці потребують принципового перегляду цієї складової. Практичні роботи з окремих дисциплін, виробничі практики і стажування повинні бути узгоджені в межах формування окремих компетентностей – складових інтегральної компетентності магістра, для чого може використовуватися матриця компетентностей як складова компетентнісної моделі.

Каталізатором і гарантом цих процесів є певні управлінські дії з боку керівництва ВНЗ. Першим кроком на цьому шляху є створення відповідної організаційної структури. Такими структурами у ВНЗ України стали управління або відділи якості освіти. Разом із тим у низці ВНЗ такі структури не створені до цього часу і здійснювати процедури забезпечення якості освіти доручено іншим структурним підрозділам. Проблемою в здійсненні відповідної діяльності цими структурами є низький рівень підготовленості їх працівників до відповідної діяльності. Їх працівники недостатньо ознайомлені з теорією моніторингу і основами теорії педагогічних вимірювань тощо. Недостатнім є також рівень

горизонтальних комунікативних зв'язків між цими структурами в різних ВНЗ, що не дозволяє суттєво поліпшити кінцевий результат їх роботи.

Ще одним нагальним питанням, яке потребує неординарних управлінських рішень, є забезпечення академічної доброчесності у ВНЗ. На цьому окремо наголошено і в проекті нового Закону України «Про освіту», який прийнятий Верховною Радою України в першому читанні. Мова йде про те, що за порушення принципів академічної доброчесності педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути притягнені до відповідальності. Разом із тим у документі на цей час відсутній чіткий порядок притягнення до відповідальності порушників у разі виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності[3].

Розглядаючи питання забезпечення академічної доброчесності, з нашої точки зору, потрібно зробити акцент не на заходах, що направлені на притягнення до певної відповідальності (бо каральні заходи ніколи не давали довготривалого результату), а на процедурних аспектах забезпечення академічної доброчесності. Стосовно магістратури мова йде, перш за все, про підготовку рефератів, курсових і магістерських робіт. Підготовка кожної з цих робіт передбачає певну процедуру, яка в реаліях сьогодення частково формалізована. З нашої точки зору, саме додержання процедурних питань у проходженні робіт згідно з чіткими завчасно оприлюдненими алгоритмами дозволить поліпшити ситуацію. Є очевидним, що формальна видача завдання, формальність проведення співбесід у процесі підготовки, формальність передзахисту і захисту відповідних робіт, стимулює студентів до використання джерел на засадах плагіату. Однією з причин цього процесу є певний нігілізм викладачів, що ставить на порядок денний питання управління кадровими процесами в магістратурі.

Одним із показників якості навчання в магістратурі є якість кадрового забезпечення викладання навчальних дисциплін. Сьогодні ми маємо складну для вирішення ситуацію, яка потребує свого термінового розв'язання. При цьому це не професійна компетентність викладача, а рівень його матеріального забезпечення в умовах зниження рівня життя, збільшення комунальних виплат тощо. Існуюча сьогодні система оплати передбачає однакою оплату науково-педагогічним працівникам, що працюють із студентами як першого, так і другого рівнів навчання. Тобто оплата викладача, який читає певну загальну дисципліну на першому курсі і веде складну дисципліну спеціалізації в магістратурі є однаковою, що практично робить неможливою мотивацію щодо самовдосконалення.

Сьогодні, згідно з чинними вимогами, всі викладачі вищих навчальних закладів заповнили і здали до відділу кадрів за місцем роботи анкету «Показники визначення рівня наукової та професійної активності науково-педагогічного (наукового) працівника» і анкету «Визначення статусу «визнаного професіонала з досвідом роботи за фахом» науково-педагогічного (наукового) працівника», що де-факто створило рейтинг викладачів кожного конкретного ВНЗ. Відповідні документи є важливою складовою процесів ліцензування та акредитації, але рейтинг викладача згідно з ними фактично не впливає на рівень його заробітної плати. Деякі рішення в цьому напрямі можуть бути прийняті на рівні керівництва ВНЗ, але вони обмежуються можливістю надання певної доплати. Проблема ще ускладнилася в результаті зміни статусу аспірантури, де сьогодні передбачено повноцінний навчальний процес, який повинен відбуватися на високому рівні і, з нашої точки зору, потребує розробки НМКД нового покоління.

Зазначена проблема має суто управлінський характер і потребує узгоджених рішень на рівні ВНЗ і загальнодержавному рівні. Фактично необхідно створити і запровадити механізм фінансової мотивації фахового зростання науково-педагогічного працівника. Неможливість вирішення цього питання буде стимулювати відтік найбільш висококваліфікованих кадрів за кордон.

Вирішення фінансових проблем науково-педагогічних кадрів, що працюють в магістратурі, дозволить більш активно розв'язати питання їх стимулювання до подальшого професійного розвитку в контексті відповідних спеціальностей, що однозначно поліпшить рівень викладання в магістратурі.

У сучасних умовах ми маємо також ситуацію зростання конкуренції між викладачами щодо можливості викладати в магістратурі. В цьому контексті доцільно було б запровадити практику кадрових призначень на підставі розгляду програм претендентів, їх науково-методичних напрацювань, демонстрації елементів певних навчальних занять тощо. Реалізувати це можливо також шляхом прийняття відповідного управлінського рішення.

Деякі слова потрібно сказати про роль управління у формуванні індивідуальної траєкторії студента магістратури. Реаліями сьогодення є побудова навчального процесу в більшості магістратур за схемою бакалаврату. Фінансовий стан багатьох ВНЗ робить неможливим виконання індивідуального плану студента з наголосом на слові «індивідуальний». У ВНЗ України практично відсутня широка практика реальної індивідуалізації процесу навчання для конкретного студента. У найкращому разі це індивідуалізація навчання для досить невеликої групи в межах окремої спеціалізації. Без вирішення цього питання є неможливим забезпечити якість освіти на рівні провідних ВНЗ світу. Системи індивідуалізації навчання у ВНЗ США, країн ЄС і Східної Азії загальновідомі.

Нагальною потребою часу є проведення змін в управлінні процесом узгодження навчальних планів магістратури й аспірантури, їх наступності. Зміни, які відбулися в статусі аспірантури, фактично поставили питання щодо забезпечення навчального процесу для аспірантів у нових реаліях, що актуалізувало порівняння змістовного наповнення дисциплін, які читаються в магістратурі й аспірантурі. Крім того, зважаючи на те, що частина магістрів планує продовжити навчання в аспірантурі, необхідно завчасно залучати їх до наукової роботи, проводити узгодження тем магістерських робіт з орієнтовними темами майбутніх кандидатських досліджень тощо.

Реалії магістратури поставили на порядок денний ще одне змістовне питання. Студенти і слухачі магістратури, як правило, найбільш активна спільнота колишніх бакалаврів, які чітко бачать свої кар'єрні перспективи. Значна частина цих осіб планує обіймати керівні посади різного рівня у відповідній галузі. Це підштовхує до необхідності надавати в процесі навчання відомості з основ загального і галузевого менеджменту, що суттєво вплине на формування професійної компетентності випускника.

Зважаючи також на постійне зменшення потенційних бюджетних місць в магістратурі, актуальною потребою часу є співпраця з потенційними роботодавцями щодо започаткування грантових програм і пільгових кредитів для навчання в магістратурі з подальшим працевлаштуванням випускників. Це кропітка, складна робота.

Слід зауважити, що питання матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в магістратурі ми в цій роботі не розглядаємо свідомо, бо зазначена проблематика в сучасних умовах функціонування вищої освіти не може бути вирішена тільки через реалізацію управлінських рішень, особливо це стосується інженерно-технічних і фізико-математичних спеціальностей.

Виходячи з викладеного вище, зробимо такі **висновки**:

1. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах магістратури передбачає прийняття низки управлінських рішень, направлених на розробку дієвих, функціонально обґрунтованих компетентнісних моделей випускника магістратури як основи модернізації навчального процесу.

2. Поліпшення якості освітнього процесу в магістратурі, забезпечення академічної доброчесності безпосередньо пов'язано з управлінням процедурною складовою зазначених процесів і потребує вдосконалення чинних і розробки нових механізмів забезпечення якості освіти в конкретному ВНЗ.

3. Керівництву вищих навчальних закладів України необхідно приділити більше уваги підготовці і підвищенню кваліфікації кадрів, яким доручено забезпечувати здійснення моніторингових процедур для забезпечення якості підготовки фахівців у умовах магістратури.

4. Нагальною потребою сьогодення є проведення низки науково-комунікативних заходів для керівного складу ВНЗ України щодо оптимізації управлінської діяльності для забезпечення якості навчального процесу в магістратурі.

5. Нагальною потребою часу є необхідність розробки і затвердження фінансових механізмів стимулювання викладачів магістратури в межах чинних бюджетів ВНЗ, що сприятиме поліпшенню якості надання освітніх послуг на другому рівні вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень. До перспективних напрямів досліджень даної проблематики ми відносимо розробку технологій управління навчальним процесом у магістратурі вищих навчальних закладів, націлених на вирішення окремих завдань, відображених у Законі України «Про вищу освіту» та інших концептуальних документах.

Список використаних джерел

1. Гадалова В. В. Система менеджмента качества в университете: опыт, результаты, перспективы / В. В. Гадалова, М. Е. Фролова // Высшее образование в России. – 2012. – №10. – С.73-79.
2. Дмитриев Е.И. Методы и инструменты управления качеством в учреждении образования : учеб.-метод. пособие / Е.И.Дмитриев, В. И. Шупляк. – Минск:РИВШ, 2014. – 336 с.
- 3.Лунячек В.Е. Закон «Про освіту»: рефлексія після затвердження у першому читанні [Електронний ресурс] / В.Е.Лунячек // Освітній портал. – Режим доступу:<http://education-ua.org/ua/articles/676-zakon-pro-osvitu-refleksiya-pislya-zatverdzhennya-u-pershomu-chitanni>.
- 4.Лунячек В. Е. Підготовка магістрів державного управління до забезпечення якості освіти: теорія та практика : монографія / В. Е. Лунячек. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 372 с.
- 5.Майоров А. Н. Мониторинг в образовании / А. Н. Майоров. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Интеллект-центр, 2005. – 424 с.
6. ПоповаО.В. Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю (на матеріалі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін): монографія / О.В.Попова, І.В.Тамозьська. – Дніпропетровськ : Середняк Т.К., 2016. – 234 с.
7. Про вищу освіту :Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18>.
8. Резван О.О. Формування професійно-рефлексійної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі / О.О.Резван. – Харків : Точка, 2014. – 400 с.

References

1. Gadalova, VV &Frolova, ME 2012, 'Sistema menedzhmenta kachestva v universitete: opyt, rezultaty, perspektivy', *Vyssheobrazovanie v Rossii*,no.10, pp.73-79.
2. Dmitriev, EI &Shupljak, VI 2014, *Metody i instrument upravlenija kachestvom v uchrezhdenii obrazovaniija*, Respublikanskij institute e vysshej shkoly, Minsk.
3. Lunyachek, VE 2016, 'Zakon Pro osvitu: reflexiya pislya zatverdzhennya u pershomu chytanni', *Osvitnya polityka*, <<http://education-ua.org/ua/articles/676-zakon-pro-osvitu-refleksiya-pislya-zatverdzhennya-u-pershomu-chitanni>>.
4. Lunyachek, VE 2011, *Pidhotovka mahistriv derzhavnoho upravlinnya do zabezpechennya yakosti osvity: teoriya ta praktyka*, Kharkivskyy natsionalny yuniversityet imeni Vasyllya Nazarovycha Karazina, Kharkiv.
5. Majorov, AN 2005, *Monitoring v obrazovanii*, 3rd edn, Intellect-centr, Moskva.
6. Popova, OV &Tamozhska, IV 2016, *Formuvannya vmin dilovoho spilkuvannya maybutnikh fakhivtsiv tekhnichnoho profilyu (na materiall i v y vchennya sotsialno-humanitarnykh dystsyplin)*, Serednyak TK, Dnipropetrovsk.
7. Verkhovna Rada Ukrayiny 2014, *Zakon Ukrayiny Pro vyshchu osvitu vid 01.07.2014 no 1556-VII*, <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18>>.
8. Rezvan, OO 2014, *Formuvannya profesiyno-refleksiyanoi pozysiyi maybutnikh fakhivtsiv avtomobilno-dorozhnoyi haluzi*, Tochka, Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2016р.